

Слободан Љ. Јовановић

СОКОЛСКО ДРУШТВО У БОРУ 1930–1941

УВОД

Увек када се разматра неки садржани елемент друштвеног и културног, па и спортског живота у Бору у периоду између два светска рата, морају се имати на уму чињенице које битно опредељују друштвене и културне процесе и представљају одреднице које посебно карактеришу ово насеље.

Основна особеност која је условила специфичан развој Бора као насеља била је социјална и национална разноликост његовог становништва. Различити радни и друштвени слојеви појављују се као продукт и саставни део индустријализације и деловања иностраног акционарског друштва – експлоататора рудног налазишта (Француско друштво Борских рудника), и то у најзаостајој области Србије („Српски Сибир“). У складу са околностима, и друштвени и културни живот у ово доба прожет је духом великих супротности, које су биле одраз економског статуса и цивилизацијског нивоа међусобно одељених друштвених супстрата.

Друштвени живот привилегованих (Француза, Италијана и других страних и домаћих високих стручњака), односно управљачке структуре предузећа, био је затвореног типа и ограничен само на ту малобројну елиту, са посебним – ексклузивним – културним и спортским садржајима. С друге стране, за већину радника и службеника ФДБР кафана је била једино место где се, у специфичним условима, одвијала извесна „друштвена комуникација“; у првим деценијама рударско колонијално насеље са постојећим окру-

жењем није могло да изнедри неки значајнији вид друштвеног и културног живота који би био противтежа доминирајућим социопатолошким појавама – алкохолизму, проституцији и честом „изгредничком“ понашању.

Следећа чињеница коју треба имати на уму је краткотрајан развој Бора са атрибутима градског насеља и, с тим у вези, непостојање културних институција и традиције организованог културног деловања. До почетка тридесетих година борско грађанство се тек стварало, и то од припадника трговачко-занатлијског слоја, који је растао истом динамиком којом се (веома успешно) развијала и ширила рударско-металуршка производња, као и доприносом представника успостављених државних институција и органа власти. Зато је и овим творцима чаршије (новог и засебног елемента борског насеља), кафански простор служио за све активности друштвеног и културног карактера. Најчешће код „Веселог рудара“ и „Круне“, приређивали су чаршијски људи приредбе и прославе државних празника, свечаних догађаја и разних годишњица. Дилетантска позоришна дружина „Чича Илија“ наступала је у кафани „Круна“, док је Тамбурашко друштво свирало у бољим кафанама. У кафанама су, такође, радили и кинематографи.

У оваквим приликама основано је Соколско друштво. Његовим стварањем дошло је до обједињавања и боље организованости друштвеног и културног живота у Бору. У месту без укоренењених друштвених и културних установа делатношћу Соколског друштва далеко је превазиђен основни

спортски и „декоративни“ карактер ове организације. Зато је оснивање соколства за предратни Бор имало изванредан цивилизацијски и културни значај.

ОСНИВАЊЕ СОКОЛСКОГ ДРУШТВА И ПОДИЗАЊЕ СОКОЛСКОГ ДОМА

Соколско друштво основано је у Бору децембра 1930. године. У једном писму управе Сокола Дирекцији Француског друштва Борских рудника из јануара 1931, наводи се да је циљ новоствореног друштва „васпитање омладине у физичком, моралном, интелектуалном и националном духу“.

Оснивању и раду Сокола у Краљевини Југославији посвећивана је велика пажња. Увођењем „Шестојануарске диктатуре“, у духу прокламованог јединства и централизације, под непосредну контролу државе потпале су и све спортске организације. Крајем 1929. године донет је Закон о оснивању Сокола Краљевине Југославије, којим је створена јединствена соколска организација. Овим законом управа Сокола стављена је под директан надзор министра просвете и министра војске и морнарице. Иако је у основи – формално – било без политичког обележја, соколство је требало да у тадашњој ситуацији, у време забране рада политичких странака, обезбеди спортске и културне оквире за изражавање и пропаганду државних и династичких интереса. Величање монархије и делатности у циљу подршке краљевој политици били су, у суштини, основни програмски задаци организације Сокола. Зато су се приликом формирања локалних соколских друштава ангажовали и представници органа власти, управног и просветног апарата.

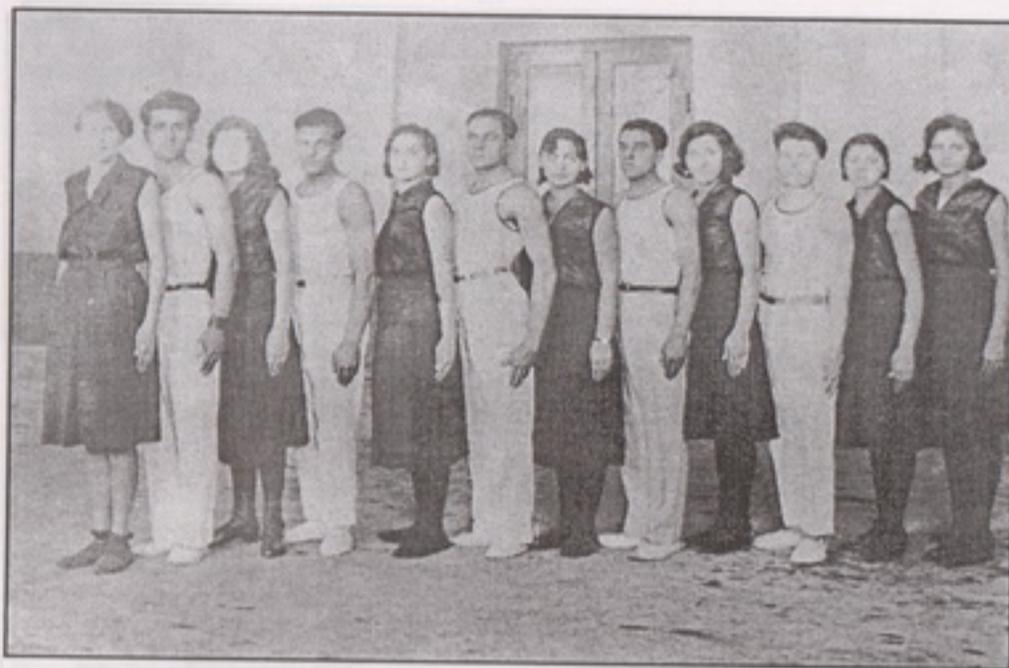
У Бору је Соколско друштво основано на иницијативу и заузимање начелника среске испоставе Лазара Михаиловића и управника основне школе Мирка Јовановића. Први староста Друштва постао је

Лазар Михаиловић, а у управу је изабран и борски свештеник Андреја Ђорђевић. Оснивање Соколског друштва помогли су и председник општине Марко Петровић и трговци Властимир Илић, Александар Жикић, Жика Стајковић и други. Стајковић је поклатио Друштву соколску заставу.

У циљу боље организације рада, из Зајечара је у мају 1931. године доведен познати спортски радник Богољуб Бошковић, који је постао начелник новооснованог Соколског друштва.

У почетку делатности Друштво није имало својих просторија, па су слетске и гимнастичке вежбе одржаване у школском дворишту и на простору Јамског дворишта преко пута Дирекције ФДБР. Прве приредбе и академије давале су у кафани „Круна“ Италијана Батисте. Зато је управа одмах покренула иницијативу за изградњу Соколског дома. У ту сврху постигнут је споразум са општином око заједничког финансирања, а Соколско друштво установило је и дипломе за „утемељиваче“, „добротворе“ и „велике добротворе“ који би новчано помогли изградњу Дома.

Камен темељац Соколског дома положен је, после свечане литије, 16. августа 1931. године (на десетогодишњицу ступања

Гимнастичка врсња Соколског друштва
(у средини је начелник Соколског друштва Богољуб Бошковић)

на престо краља Александра), у близини ондашње пијаце. Дом је пројектовао архитекта Француског друштва Андреј Клепинин, а радове на изградњи прихватио је други руски избеглица, предузимач Петар Коларо, који се обавезао да заврши Дом до 1. новембра 1931. године. Уговорено је да се Колару исплати 210.000 динара: 105.000 било је дужно да плати Соколско друштво до краја изградње, а другу половину суме борска општина у наредне три године.

Дом је заиста завршен у предвиђеном року. Грађевина је

у сутерену имала купатило са тушевима, а на спрату салу размера 21,4x11,4 м и 4 веће просторије. Међутим, како је Соколско друштво до завршетка Дома уплатило предузимачу само трећину уговорене своте и у међувремену остало без финансијских средстава, Коларо је задржао кључеве Дома, па је зграду издавао само за забаве Друштву; сав приход од забав Коларо је урачунавао у дуг. Истовремено је Руском соколском друштву, које су основали руски емигранти у Бору, уступио зграду за вежбање уз кирију од 200 динара месечно. Оваква ситуација утицала је на стагнацију рада организације Сокола. Свечано отварање Дома 1. децембра 1931. године обављено је без учешћа већине виђенијих људи из Бора. Од управе Соколског друштва био је присутан само свештеник Андреја Ђорђевић, који је том приликом извршио заклетву српских и руских Сокола. После полагања заклетве у Дому је одржана свечана академија.

Недефинисано стање потрајало је до марта 1932. године, када је игром случаја предузимач Коларо добио на лутрији 300.000 динара, па је опростио постојећи дуг Соколском друштву. Од тада је Дом прешао у трајно власништво

Свечано отварање Соколског дома 1931. г.

Оркестар Соколског друштва на избору за најлепшу Боранку 1936. г.

соколске организације, а Петар Коларо проглашен је за првог добротвора и почасног председника Соколског друштва. У великој сали постављена је плоча са његовим ликом и пригодним записом. У марту 1932. извршена је и смена управе Сокола. Пошто је Лазар Михаиловић премештен на нову дужност (у Косовску Митровицу), за старосту је изабран Марко Петровић, за подстаросту Андреја Ђорђевић, а за просветара нови учитељ Божа Поповић. Нова управа организовала је 5. марта прославу стогодишњице рођења оснивача Соколства Мирослава Тирша, којом приликом су свештеник Ђорђевић и учитељ Поповић одржали пригодна предавања о значају Соколства и улози Тирша у развоју панславистичке идеје и соколског покрета као њеног израза. Нова управа учинила је напор да се остваре што бољи услови за делатност Соколског друштва. У 1932. години у Дом је усељено дилетантско позориште и изграђена привремена бина за одржавање позоришних и гимнастичких представа. Истовремено је уведено електрично осветљење са приватне централе Илије Илића. Дом је коначно

довршен августа 1933. године, када је Петар Коларо бесплатно уредио Дом и изградио бину, за свечано освећење Дома и соколске заставе, које је обављено 10. септембра 1933. године.

ДЕЛАТНОСТ СОКОЛСКОГ ДРУШТВА

Рад Соколског друштва одвијао се у неколико секција. Иако је основну активности чинио спорт, напредо са њим развијали су се и други облици деловања. Соколско друштво убрзо је окупило многе раднике и грађане, талентоване спортисте, музичаре и оне са глумачким аспирацијама.

Музичка секција састојала се од хора и оркестра, који је наступао у великом и малом саставу. Чланови музичке секције били су поједини намештеници ФДБР са одређеним музичким образовањем (обично из западних крајева Југославије), као и неки надарени мештани. Ова секција давала је самосталне приредбе и игранке или је наступала у пратњи слетских и гимнастичких вежби спортског одсека.

Оркестар Соколског друштва временом је постао један од најпо-

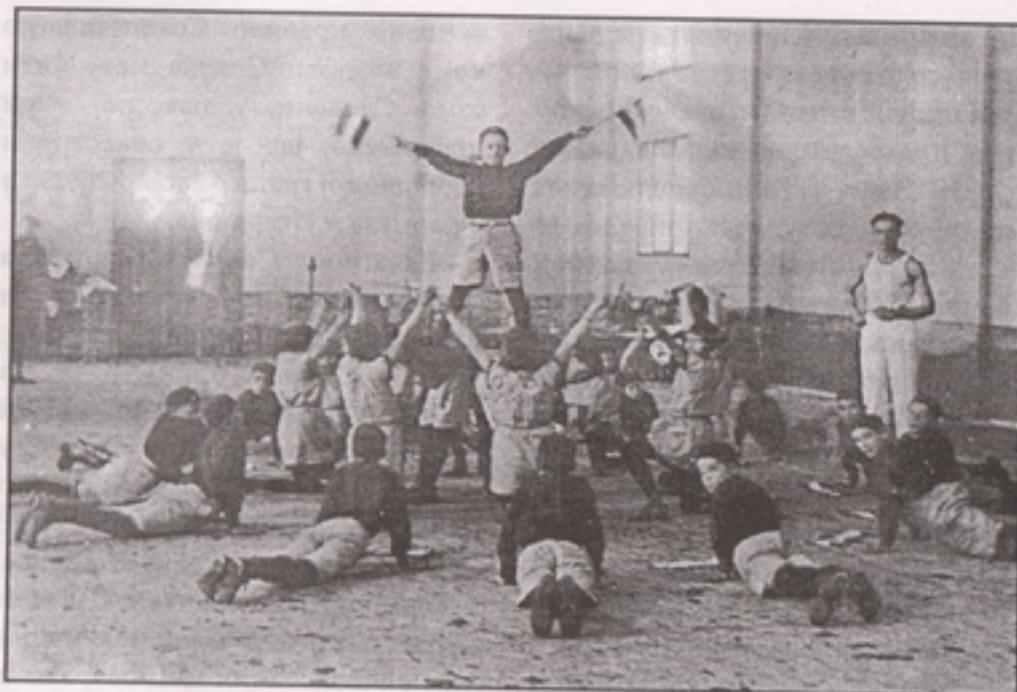
знатијих у источној Србији. Његов први руководилац био је Рус Белошапкин, а од 1934. године на његово чело дошао је зубар Владимир Муравец, који је завршио музичку школу у Љубљани. Под вођством Муравеца сви музичари у оркестру добили су неопходно музичко образовање. При оркестру је постојала и музичка школа, у којој су часове похађали и неки касније познати музичари и капелници војних оркестара. У исто време када је Муравец преузео руковођење оркестром, Петар Коларо послао је из Београда (где се у међувремену одселио) пун сандук инструмената на поклон Соколском друштву, па је оркестар стекао одличне извођачке могућности. Муравец је имао добре везе у Словенији и Чехословачкој, тако да је оркестар убрзо по „премијери“ добијао ноте и текстове тадашњих најпознатијих шлагера. Муравец је и сам написао и аранжирао доста музичких нумера за оркестар. Сваке године приликом избора најлепше девојке Бора састављао је посебне танго-композиције, од којих је једна изведена и на љубљанском радију. Оркестар је био веома тражен у читавој источној Србији, а услуге оркестра користили су и Французи за своје прославе и забаве. (Оркестар Соколског друштва можда је најбољи пример за увид у изузетне противречности, али и динамику социо-културних процеса и промена у тадашњој борској насеобини – његов „Биг бенд“ свирао је одличан цез у време када је он био непознат много већим варошима и градовима Србије.)

Позоришна секција састојала се углавном од чланова некадашње дилетантске дружине „Нича Илија“. Ову секцију сачињавали су махом припадници трговачко-занатлијског слоја, а њени руководиоци били су агилни глумци аматери, Исидор и Олга Димитријевић. Позоришна група обично је давала представе за становништво Бора, али је наступала и у Зајечару и Бољевцу.

Средином тридесетих година ова секција прерасла је у „Уметнички одсек Соколског друштва Бор“. Програм се углавном састојао од једночинки, скечева и краћих комада, али и од целовечерњих представа. Тако је 7. јануара 1936. године у Соколском дому одиграна комедија у два чина „Божићно прасе“. Олга Димитријевић адаптирала је за сцену и нека позната дела домаћих писаца. При Уметничком одсеку постојало је и дечје позориште „Рода“.

Најзапаженије резултате имала је спортска секција Соколског друштва. У њен рад били су укључени сви слојеви становништва, па и поједини талентовани омладинци из околних села.

Рад се одвијао по старосним категоријама: „млађа деца“ – група до 12 година старости, у коју су били укључени сви ученици борске четворогодишње школе; „старија деца“ – група до 14 година старости; „нараштај“ – група између 14 и 18 година; „чланови“ – од 18 до 30 година и „старији чланови“ –

Приредба подмлајка Соколског друштва у Соколском дому 30-их година прошлог века

преко 30 година. Основне спортске гране биле су гимнастика и слетске вежбе, али су се развијали и други спортови: лака атлетика, одбојка, бокс, па чак и скијање. Кратко време при секцији постојао је и фудбалски клуб „Стрелац“, али је он због недостатка средстава убрзо

престао са радом. Непосредни руководилац спортске секције био је начелник Соколског друштва Богољуб Бошковић, који је 1932. године завршио Савезну соколску школу у Марибору.

Део гимнастичких и других справа за вежбање донео је Бошковић из Зајечара, а део је добијен на поклон од руског Сокола. И Дирекција ФДБР помогла је Соколском друштву у набавци неких справа. Спортска секција је са великим ентузијазмом припремала гимнастичке и слетске програме. Захваљујући квалитетном раду ова секција наступала је и на савезним слетовима – у Љубљани 1933, Загребу и Сарајеву 1934, у Суботици 1935. године, потом на слету у Софији и на свесоколском слету у Прагу исте године. Богољуб Бошковић набављао је из Београда и Љубљане готове садржаје гимнастичких и слетских вежби, али је и сам правио аранжмане за поједине наступе вежбача. Свака гимнастичка приредба у Бору изазивала је велико интересовање становништва. Када се програм изводио у Соколском дому, карте су увек биле унапред распродате. Французи, који нису имали право учлањења у Соколско друштво, као

Соколски слет у Бору средином 30-их година прошлог века

велики поклоници спорта редовно су посећивали приредбе и организовали гостовања Соколског друштва у другим местима. Радници ФДБР нису остајали без дневница приликом наступа на приредбама, а финансијском и материјалном подршком Француска дирекција представљала је важан чинилац у успешном деловању Соколског друштва.

У Соколском дому била је смештена Народна књижница и читаоница, а од почетка 1934. године и кинематограф. Пројекциони апарат добило је Соколско друштво од Француске дирекције у Бору за 15.000 динара, са дугим роком отплате. Друштво се том приликом обавезало да даје биоскопске представе за раднике по ниским ценама, као и да приказује само оне филмове који су одобрени од стране државне цензорске комисије. Поред играних, у Соколском дому приказивани су и документарни пропагандни филмови. Тако је у марту 1935. одржана пројекција филма „Живот и рад блаженопочившег витешког краља Александра I Ујединитеља“.

Соколске организације постојале су и у појединим селима у околини Бора: у Кривељу, Брестовцу, Оштрељу, Злоту и Слатини. Соколска чета у Кривељу, коју је водио Зарија Богдановић, подигла је крајем тридесетих година вођњак у част Петра II назван „Петрове петолетке“.

КУЛТУРОЛОШКИ ЗНАЧАЈ СОКОЛСКОГ ДРУШТВА

Средином тридесетих година Соколско друштво постало је најзначајнија друштвена и културна институција у Бору. Друштво је бројало око стотину активних чланова (без школске деце), од чега је било тридесетак жена и девојака. У активностима Друштва подједнако су узели учешће и радници и грађани, чиновници и страни држављани словенског порекла. Па чак је и

основно правило Соколства, по коме чланови Сокола могу бити само Словени, у извесној мери прекршено, јер је у оркестру и позоришној групи било и неколико Француза и Италијана.

Делатност Соколског друштва осмишљавали су начелник и руководиоци појединих секција. Управа Сокола бринула се за административно-финансијску и просветно-пропагандну подлогу рада. Друштво се финансирало на разне начине: од општине је добијало 35.000 динара годишње, приход су доносиле и игранке и представе, а нису били безначајни ни прилози самих чланова, као и појединих трговаца и радника. О помоћи ФДБР већ је било речи.

Здање Соколског дома постало је тридесетих година главно састајалиште ондашњег борског грађанства, и у њему су се одржавале готово све академије, приредбе и прославе. Нарочито велики удео имала је организација Сокола у припремању државних и верских празника. Најсвечаније су прослављане годишњице уједињења Срба, Хрвата и Словенаца (1. децембар) и краљевски рођендани, а од верских празника Св. Ђорђе, заштитник рудника, рударска слава Св. Прокопије и Св. Илија, борска заветина. Тада су сви припадници Сокола наступали у својим свечаним униформама, предвођени управом и заставником.

Простор Соколског дома користили су и представници власти приликом пријема разних делегација, као и за време посета црквених великодостојника. И неким друштвеним организацијама (Месни одбор аеро-клуба „Наша крила“ и друге), Дом је служио за презентацију сопствених јавних програма и садржаја

Соколско друштво у Бору престало је да ради 1941. године, после немачке окупације (Немци су Соколски дом претворили у

магазин). За читаво време свог постојања Друштво је било најважнији интегративни чинилац јавних и културних догађања. Оно је у свом раду објединило различите слојеве становништва. С једне стране, борско грађанство видело је у Соколском друштву могућност да путем организованих форми настави своју социјалну експанзију и културну еманципацију. С друге стране, чланови Друштва били су и многи радници, јер су се кроз рад Соколског друштва остваривала сва најважнија прегнућа у области спорта, културе и друштвеног живота. Тако је она продинастичка форма и подлога рада организације Сокола у Бору била у суштини занемарљива у односу на значај и опсег друштвених и културних активности које је Друштво остваривало.

Иако су у Бору крајем тридесетих година постојала још нека удружења, као Месни одбор аеро-клуба, пододбор Друштва кнегиње Зорке, Народна одбрана, Удружење четника, итд, њихов утицај на друштвени живот у поређењу са Соколским друштвом био је незнатан, јер су ове организације окупљале узак круг припадника и представљале краткотрајне и маргиналне појаве у животу борског насеља.

У првим послератним годинама припадници Сокола били су покретачи нове културне и спортске делатности. Већина чланова Соколског друштва наставила је рад у „Абрашевићу“ и Фискултурном друштву „Бор“, а касније у Културно-уметничком друштву „3. октобар“ и Друштву за телесно васпитање „Партизан“, ударивши тако темеље динамичном развоју борског спорта и културе.

